

YENİ AVRUPA YAPILANMASI ve TÜRKİYE

Yard. Doç. Dr. İbrahim S. CANBOLAT*

GİRİŞ

Seksenli yılların başından itibaren bazı Doğu Bloku ülkelerinde -örneğin Polonya'da- görülen muhalif hareketler ve daha sonra Gorbaçov'un Sovyet politikasına getirdiği yeni anlayış; bir yandan sözkonusu Blok'un dağılmasına, diğer yandan da Avrupa'nın yeni bir değişim sürecine girmesine ortam hazırlamıştır. Avrupa'ya ilişkin olarak 'değişim' kavramının gündeme gelmesi yeni bir şey olmamakla birlikte, değişim'in hangi yönde olacağı ile ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa örgütlenmesini en iyi simgeleyen Avrupa Topluluğu'nun, iki ayrı ideolojik kutuptan biri içerisinde Amerika Birleşik Devletleri'nin desteği ile Sovyet komünizmine karşı oluşturulan bir Ortak Çıkar Birliği olduğu, şimdi ise o vakitki koşulların geçerliliğini yitirmesinden dolayı AT'nin varlık nedeninin de ortadan kalktığı yolunda makaleler yazılmıştır. Bu anlamda birçok açıklamalar yapılmıştır. Ayrıca, Almanların tek devlet içinde yeniden birleşmiş olmalarının ve Körfez Krizi'nde Birleşmiş Almanya'nın -Fransa ve İngiltere'ninkinden farklı- çekimser tutumunun da Avrupa Topluluğu'nun geleceğine yönelik olumsuz işaretler taşıdığı ifade edilmiştir.

Yukarıdaki değerlendirmeler, gerek değişimin kavramsal içeriği gerekse konjonktürel olgular açısından Avrupa gerçekliği ile çelişmektedir. Avrupa'nın varlığını sürdürmesine yönelik arayış ve planlar, yüzyıllardır devam edegelen tarihsel süreç içerisinde kendine özgü bir 'varlık garantisi' olarak düşünülmelidir.

Almanya'nın birleşme aşamasında istisnai bir konumunun ve buna bağlı tercihlerinin olabileceği kabul edilmelidir. Esasen, yeniden birleşmiş bir Almanya'nın Avrupa'daki komşularıyla arasını açacak politikalar üretmesi, bütünleşen Avrupa'da herşeyden önce kendisi için zararlı olurdu. Almanya, Başbakan Kohl'un açıklamalarından da anlaşılıyor ki, baştan beri bunun bilincindedir.

Son dönemde gözlemlenen gelişmeler, bu olgular gözardı edilmeksizin, belli bir kavramsal çerçevede ele alınmalıdır. Sözelimi 'değişim' ile anlatılmak istenen

* Uludağ Üniversitesi İkt. İd. Bil. Fak. Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

nedir? Fabrikada vardiya değişimi, kışlada nöbet değişimi, renk değişimi gibi anlamların yanısıra bir de varlıkların evrimsel değişimi vardır. Bir canlı ya da mekanik varlığın kendinden bekleneni daha iyi bir biçimde yerine getirmek üzere değişmesi bu anlamda bir değişimdir. Bir sistemin, bir topluluğun çevresel etkilere karşı koymak ve içsel dinamiklerini kendi yararına işlevselleştirmek amacıyla değişmesi de evrimsel bir değişime örnek gösterilebilir.

Avrupa, bu türden bir değişim geçirmektedir. Ve bu, Avrupa'nın yüzyıllardır içiçe olduğu bir realitedir. Çünkü Avrupa, güvenlik ve istikrar içinde varlığını sürdürmek için sözkonusu değişime büyük ölçüde gereksinim duymuştur. Bugün de öyledir. Günümüzdeki hadiseleri iyi kavramak ve Avrupa'nın geleceği hakkında sağlıklı öngöründe bulunabilmek için, buranın tarihsel gelişimine bakmak gereklidir. O nedenle önce bu, 'Avrupa'nın varlık sorunu' algılamasıyla gerçekleştirilecek, daha sonra Türkiye'nin bölgedeki ilişkilerini de içeren bir çözümleme yapılacaktır.

AVRUPA VE VARLIK SORUNU

"Demirperde"nin yıkılmasından sonra Polonyalıların, Çeklerin, Slovak ve Macarların "Avrupa'ya geri döndükleri"nin ifade edilmiş¹ olması, normal olarak, 'bunlar zaten Avrupa'da değil miydiler?' biçimindeki soruya haklı bir gerekçe hazırlayabilir. Ne var ki, ironik bir tarzda ortaya konan sözkonusu düşünce, Avrupa'ya özgü bir gerçekliğe ışık tutmaktadır. O da, Avrupa'nın eski çağlardan buyana değişik dönemlerde kendi coğrafi konumunu yeniden tanımlama gereği duyduğudur.

Bu, Avrupa'nın varlığının devamı için bir gereklilik olarak algılanmış ve o yönde politikalar üretilmiştir. Avrupa'nın doğuşu ve gelişimiyle de ilişkili olan bu farklılık, Herfried Münkler'in de belirttiği gibi², siyasal-kültürel nitelikli Avrupa kimliğinin çevresel etkilerden korunmasına yöneliktir. Kendi içerisinde çok-boyutluluğa ve kültürel çeşitliliğe sahip Avrupa³, dışsal tehditlerin de etkisiyle ekonomik, siyasal ve askeri açıdan güvenliğini sağlamaya çalışmıştır. Belçikalı iktisat tarihçisi Henri Pirenne, Avrupa'nın ilk kez sekizinci yüzyılda denizden karaya yönelerek varlık göstermeye başladığını ifade eder⁴. Pirenne, o dönemde müslüman Arapların Akdeniz'e ulaştıklarını, ticari ilişkilerin kesintiye uğradığını ve Antikçağ döneminden kalma deniz ağırlıklı Avrupa'dan Kıta Avrupasına geçildiğini belirtir. Bu gelişmenin sonucu olarak; İskenderiye, Antakya, Atina ve Roma merkezli Hıristiyanlık dünyasının Paris, Achan

1 Bkz. *Scala EG-Spezial*, 1/Jan.-Feb. 1993, S. 50

2 Herfried Münkler, "Von den Ausmassen eines unbekanntnen Raumes" in: *Scala EG-Spezial*, 1/Jan.-Feb. 1993, S. 51.

3 Peter Glotz, "Europa an der Wegkreuzung" in: *Vierteljahresberichte*, Nr. 126, Dezember 1991, S.335

4 *Scala*, a.g.e., S. 51

ve Magdeburg bölgelerine kaymasıyla Kuzeybatı Avrupa'da bir "yeni siyasal düzen fikri"⁵ etrafında siyasal-askeri bir Güç oluşumu kendini göstermiştir. İşte Büyük Karl İmparatorluğu -ya da Karolenjyenler- devri olarak bilinen bu dönemde Avrupa, Prof. Münkler'in deyimiyle "Siyasal kariyerini yapmıştır"⁶.

Burada görünen şudur ki, Avrupa coğrafi mekânını sınırlandırıp yeniden belirlerken, otojen kimliğinin korunmasına büyük önem vermektedir. O nedenle bir coğrafi gerçeklik olarak Avrupa'dan sözetme olanağı pek yoktur, ama siyasal-kültürel kimlik sahibi bir Avrupa'dan kolaylıkla sözedilebilmektedir. Bir başka deyişle, Avrupa'nın siyasal-kültürel kimliği onun coğrafi konumunu belirlemektedir. Oysa -örneğin- Türkiye'ye ilişkin olarak bu durum Avrupa'dakinin tersidir. Türkiye'nin coğrafi konumu, bu ülkenin dışa yönelik siyasal tercihlerinde belirleyicilik etkisini haizdir. Yani Türkiye, jeostratejik konumu itibarıyla hem Batılı ülkelerle ve ABD ile, hem Rusya ile hem de Ortadoğu ülkeleriyle ilişkiler geliştirmek ve buna uygun bir siyasal kimlik taşımak, o arada da coğrafi sınırlarını öylece korumak durumunda iken; Avrupa, zaman zaman bir kısım coğrafi bölgelerini -siyasal kimliğine uymadığı için- kendinden saymamak yoluna gitmiştir. Bunu elbette, varlığına yönelik tehditleri önlemek amacıyla yapmıştır.

Sekizinci ve dokuzuncu yüzyıllarda İslam, 14. ve 15. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu Avrupa tarafından tehdit olarak algılanırken⁷, yirminci yüzyılda ve bundan sonra ise az gelişmiş ülkelerden Avrupa'ya göç ve açlık sözkonusu tehditi oluşturmaktadır. Tabii İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'nden gelebileceği varsayılan bir komünizm tehlikesi üzerinde durulduğu da burada anılmalıdır. Hatta bu, Avrupa'nın coğrafi konumunun yeniden belirlenmesini de beraberinde getiren bir tehlike niteliği taşır.

Bilindiği gibi 1950'li yıllara doğru ve bu yılların başında Batı Avrupa (doğaldır ki tüm Avrupa ve Avrupalılık adına hareket ederek), "Asya bolşevizmine karşı Batı Avrupa Birliği"⁸ kurmayı ve Avrupa'nın geleceğini güvence altına almayı hedeflemiş; Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Batı Avrupa Birliği gibi örgütlenmeleri gerçekleştirmiştir. Coğrafi anlamda Avrupa ikiye bölünerek Doğu Avrupa'dan "Avrupa kimliği" alınmıştır. İşte şimdi Doğu Bloku'nun yıkılmasından sonra Polonya ve öteki Doğu Bloku üyesi devletlerin "Avrupa'ya geri dönmeleri"nin anlamı da burada aranmalıdır.

Peki ama Avrupa nedir? 'Avrupa'nın varlık sorunu' ile ilintili bu sorgulamaya hiç bir zaman kesin yanıt verilememiştir. Atlantik'ten Urallar'a kadarki bölgenin Avrupa ol-

5 Münkler, a.g.e., S. 51.

6 Münkler, a.g.e., S. 51.

7 H. Münkler, a.g.e., S. 52.

8 Bkz. Frank R. Pfetsch, *Die Aussenpolitik der Bundesrepublik 1949-1980*, München 1981, S. 57.

duğu yolundaki fiziki-coğrafi tanımlamanın, Avrupa'yı anlatmaya yeterli olmadığı -hatta bir anlamda yanlış bile olduğu- görülmüştür. Esasen Pierre Hassner'in de belirttiği gibi⁹, Avrupa; jeopolitik, ekonomik, tarihsel, psikolojik ve kurumsal realiteler içermetedir. Ancak sözkonusu realiteler, yüzyıllardan beri Avrupa'nın coğrafi genişlemesi, temel siyasal tasarımları ve dünyadaki rolü hakkında diğer çevresel (Avrupa-dışı) ve içsel faktörleri devre dışı bırakarak tekbaşlarına etkili olacak şekilde işlevsellik gösterememişlerdir. Gerçi bunu gerçekleştirmeye yönelik atılan adımlar da az değildir. Değişik zamanlarda, buna ilişkin önemli planlar ve projeler geliştirilmiştir¹⁰. Sözkonusu planlar ve tasarımlar, Avrupa'nın istikrarsız ve savaşlarla geçen yüzyıllarını daha sonraki dönemlere aktararak, etkin ve kalıcı örgütlenmelerle Avrupa'da güvenliğin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Bu olgu, 'tarihsel deneyimden alınan ders' olarak da ifade edilebilir.

20. yüzyılın ilk yarısından beri gözlemlenen daha etkin bir Avrupa örgütlenmesine yönelik çabalar, işte bu deneyimin kazandırdığı birikimin ürünüdürler.

ULUSLARÜSTÜ ÖRGÜTLENME TERCİHİNDEKİ AVRUPA: ORTAK ÇIKAR VE BAĞIMLILIK TEMELİNDE BİR DEĞER DAĞITIM SİSTEMİNİN KURULMASI

Yüzyıllarboyu birbirleriyle savaşan Avrupa devletleri, yukarıda (bkz. dipnot 10) dile getirilen geniş ufuklu tasarımlardan da güç olarak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra artık bu savaşları durdurmanın yolunu aramaya başlamışlardır. Taraflara büyük ka-

9 Pierre Hassner, Was wird aus Europa?, in: C. Grossner, H-H. Münchmeyer, A. Oetker, C.C. von Weizsäcker, *Das 198. Jahrzehnt, Eine Team-Prognose für 1970-1980*, München 1972, S. 69.

10 Avrupa'nın siyasal anlamda yeniden yapılanmasına yönelik düşünceler, çok eskilere uzanır. Bazıları, örnek olarak, şunlardır:

1635'de Sally, "Grand Design" adlı planıyla Avrupa'daki tüm ulusları, bir Genel Konsey içerisinde birbirleriyle ilişkilerini yeniden düzenlemeye çağırıyordu.

1713'de Saint-Pierre "Avrupa'da sürekli barışı kurma tasarısı" ile ortaya çıkarken; 1760'da J.J. Rousseau Avrupa Güçlerinin birçok ortak değere dayalı ve müzakerelerle geliştirilebilecek bir sistem oluşturabileceklerini ifade eder. Montesquieu, Avrupa'yı birbirine bağımlı eyaletlerden meydana gelen bir devlete benzetmiş, sorunlarının da bu mantıkla çözümlenebileceğini ileri sürmüştür. (Bkz. Denis Durand de Boussingen, "Şarلمان'dan Günümüze Avrupa Birliği Arayışı", Çev.: E. Çomoğlu: *Uluslararası İlişkilerde Olaylar ve Yorumlar, Aylık Dış Politika Dergisi*, Şubat 1992, Sayı 2, S. 16-17).

1814'de Saint Simon, Avrupa halklarının kendilerini temsil edecek bir "Avrupa Parlamentosu" içerisinde biraraya gelerek siyasal bir örgütlenmeyi gerçekleştirmelerini önermiştir. 1848'de Victor Hugo ve bazı düşünürler "Avrupa Birleşik Devletleri"ni savunurken, Immanuel Kant "Sonsuz barışın sağlanması"na yönelik tasarımlar hazırlıyordu (Bkz. Denis Durand de Boussingen, a.g.m.).

Emeric Cruce tarafından daha 17. yüzyılda gündeme getirilen görüş ise, ilginç bir tarzda günümüzdeki gelişmelere öncülük etmiştir, denilebilir: Emeric Cruce, bir yandan gümrüklerin azaltılması yoluyla ticaretin geliştirilmesini önerirken, diğer yandan bir "Avrupa Devletler Birliği" kurulmasının ve burada alınacak kararlarla gerektiğinde dış tehditlere karşı ortak askeri güç kullanımının önemini vurgulamıştır (Bkz. K. Perry, *Britain and the European Community*, London 1984, S. 1-2).

yıplar verdiren savaştan sonra Avrupa'da çok sayıda insan, bir tür "Pan-Avrupa" hareketi içerisinde yeralarak Avrupa'nın bütünleştirilmesi ve savaşın çıkmasına engel olunması için etkinlikler üstlenmişlerdir. Söz konusu hareketi yürütenlerin amacı, Avrupalıların ortak kültürel miras konusunda bilinçlendirilmeleriydi¹¹. Ancak, Jürg Steiner'in de işaret ettiği gibi¹², bunun için koşullar henüz elverişli değildi. Büyük ekonomik kriz içinde olan Avrupa, Mussolini ve Hitler gibi iki yayılmacı diktatörün hırslı politikalarına tanık oluyordu. Nihayet 1939'da yeni bir savaş daha başlamıştı.

1939-1945 yılları arasında süren bu İkinci Dünya Savaşı, birincisinden daha dehşetli olmuştu. Savaştan sonra Avrupa Birliği çok daha kararlı şekilde savunulur oldu. 1945 sonrası tartışmaların odak noktasını, ulus devletin savaşları önlemedeki başarısızlığı ve alternatif arayışlar oluşturuyordu. Avrupalıların ulus devlete sınımsız olarak, uluslarüstü bir Topluluk kurmadıkları için iki dünya savaşının yaşandığı vurgulanıyordu¹³. Ulus devlet egemenliğine alternatif olarak, Batı Avrupa devletlerinin "Siyasal Birlik" içerisinde biraraya getirilmeleri öneriliyordu¹⁴.

Winston Churchill'in 1946 yılında Zürih konuşmasında "Avrupa Birleşik Devletleri" gibi bir oluşum için çağrıda bulunması, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa'nın varlık sorununa da bir çeşit çözüm önerisi sayılabileceğinden dolayı, ayrı bir önemi haizdir. Gerçi Churchill, "Birleşik Avrupa Komitesi", Avrupa Konseyi¹⁵ kavramlarıyla kendini gösteren daha çok makro düzeyde bir örgütlenmeden yanaydı. İngiltere'nin Avrupa Topluluğu'na yönelik politikasında da önceleri bu tür yaklaşımlar görülmüştür.

Avrupa'da daha sınırlı ama fonksiyonel entegrasyon için ilk somut adım, 1950'li yılların başında atılmıştır. Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman'ın Alman ve Fransız Kömür-Çelik endüstrisinin birleştirilmesine ilişkin planıyla 1952'de (Fransa, Batı Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg arasında) kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, uluslarüstü bir Avrupa örgütlenmesinin temelini oluşturuyordu. Kömür-Çelik sektöründe üretim ve dağıtım işlerinin bir Yüksek Otorite tarafından bağlayıcı hükümlerle düzenlenmesi, burada yönetsel bir mekanizmanın varlığına işaret etmektedir. Başka bir deyişle, ekonomik işlev ile siyasal olgunun içiçe olduğu gözlenmektedir.

Avrupa'nın geçirdiği deneyimlerden şu da anlaşılıyor ki, siyasal hedefler ancak pratikte uygulanabilirlikleri ölçüsünde gerçekleşme şansına sahiptirler. Burada sosyal

11 Jürg Steiner, *European Democracies*, New York London 1986, S. 171.

12 Steiner, a.g.e., S. 171.

13 C. Schöndube, Europa-Ende einer Hoffnung? In: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, Beilage zur Wochenzeitung, Das Parlament, 27.4.1974, S. 3-13, Akt. Heinz-Jürgen Axt, *Staat, Multinationale Konzerne und Politische Union in Westeuropa*, Köln 1978, S. 15.

14 Heinz-Jürgen Axt, a.g.e., S. 15-16.

15 Bkz. Jürg Steiner, a.g.e., S. 171.

ve kültürel bilinç değişimine bağlı bir irade oluşumu ile fizikî ve siyasal çevre koşulları, 'belirleyici değişkenler' olarak etkindirler. 1954 yılında, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'na ilaveten bir "Avrupa Savunma Topluluğu"nun oluşturulması ve "Avrupa Siyasal Birliği"nin kurulması girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunu, yukarıdaki açıklama çerçevesinde gerekçelendirmek mümkündür.

Söz konusu başarısızlık o zaman, belki Avrupa Birleşik Devletleri'ne yönelik umutların kırılmasına yolaçmıştır¹⁶. Ama Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ile başlatılan, Avrupa entegrasyonu süreci devam etmiştir. Hem de siyasal entegrasyona çığır açacak ve yukarıda ifade edilen koşullara zemin hazırlayacak nitelikte bir ekonomik entegrasyonun başlatılması ile. Bu anlamda olmak üzere 1958'de Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) kurulmuştur.

1967 yılında üç ayrı Topluluğun organları birleştirilmiştir. Önceleri "Ortak Pazar" ile özdeşleştirilen AET de dahil olmak üzere üç Topluluk için sadece "Avrupa Topluluğu" (AT) ifadesi tercih edilmiş, 1993 başından itibaren de AT bünyesinde Tek Pazar uygulaması başlatılmıştır: Şu günlerde ise "Avrupa Topluluğu", "Avrupa Birliği"ne dönüşüm aşamasındadır. Buna aşağıda ayrıca değinilecektir.

Önce, bu aşamaya nasıl gelindiğine bakalım. Her üç Topluluk da "fonksiyonel entegrasyon"¹⁷ temeli üzerine kurulmuşlardır. Yani üye ülkelerin egemenlik haklarının bir uluslarüstü örgüte devredilmesi yoluyla ulus devletlerin etkinlik alanları ortak politika kapsamına alınmıştır. Bu düşüncenin, siyasalbilimci teorisyenlerden değil de o devirdeki politikacılar tarafından gelmiş olması¹⁸, Avrupa'nın varlık sorununun siyasal otoriterler tarafından ne derecede iyi algılandığını göstermesi bakımından ayrı bir önem taşımaktadır. Avrupa'da devletleri birbirlerine bağımlı hale getirip uluslarüstü bir Otorite aracılığıyla değerlerin bunlar arasında dağıtılmasını sağlayan Schuman, Adenauer, De Gasperi gibi politikacıları Münkler, "yirminci yüzyılın Karolenjiyenleri"¹⁹ olarak tanımlamaktadır. Bundan da, Avrupa entegrasyonu için tarihsel gerçeğin önemli bir itici güç etkisi gösterdiği anlaşılıyor.

İlkin altı Batı Avrupa devletinin 1951'de antlaşmayı imzalamasıyla 1952'de fiilen yürürlüğe giren Avrupa örgütlenmesi, bölgelerindeki sorunlara fonksiyonel çözümler arayan diğer Avrupa devletleri içinde bir çekim merkezi olmuştur. Önceleri böyle bir bütünleşmeye karşı çıkan İngiltere, 1973'te İrlanda ve Danimarka ile birlikte Avrupa Topluluğu'na katılmıştır. Bunu 1981'de Yunanistan'ın, 1986'da da İspanya ve Por-

16 Bkz. Heinz-Jürgen Axt, a.g.e., S. 16.

17 "Fonksiyonel entegrasyon" için bkz. Gordon Smith, *Politics in Western Europe*, London 1972, S. 297-318.

18 Andreas Sattler, *Das Prinzip der Funktionellen Integration und die Einigung Europas*, Göttingen 1967, S. 1.

19 Münkler, a.g.e., S. 52.

tekiz'in tam üyelikleri izlemiştir. Bugün de çok sayıda Avrupa devleti, tam üyelik için başvurmuş durumdadırlar.

Avrupa Birliği'nin oluşum sürecine gelince. Yukarıda da belirtildiği gibi, Avrupa Birliği düşüncesi, uzun tarihsel deneyimlerin sonucunda şekillenmiştir. Bugünkü entegrasyon için uygulamaya yönelik somut hedefler ve kararlar, anahatlarıyla şöyle gelişmiştir:

– AT ülkeleri devlet ya da hükümet başkanları 1972 Paris Zirvesi'nde; üye ülkeler arasındaki tüm ilişkilerin, antlaşmalara bağlı kalınarak bu yüzyılın sonuna kadar bir "Avrupa Birliği" içerisinde kurumsal örgütlenme yoluyla yürütülmesini kararlaştırırlar²⁰. Topluluk organlarının da 1975 yılı sonuna kadar buna yönelik raporlar hazırlamaları öngörülmüştür. Daha sonra Komisyon, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Adalet Divanı ile Ekonomik ve Sosyal Komite sözkonusu raporları sunmuşlardır²¹.

– AT ülkeleri devlet ya da hükümet başkanlarının 1974 Paris zirvesinde, Belçika Başbakanı Leo Tindemans, sunulan raporlar esas alınarak bir genel rapor hazırlamakla görevlendirilmiştir. Gerek AT organlarının gerekse Tindemans'ın raporunda, Avrupa Birliği'nin kurulması için mevcut ulus devlet sisteminde değişiklik yapılmasının gerektiği üzerinde durulmuştur. Buna göre, Avrupa Birliği; yasama, yürütme ve yargı işlevlerinin zorunlu olarak bulunacağı bir kurumsal sistem içerisinde oluşturulacaktı²².

– 13 Mart 1979'da Avrupa Para Sistemi yürürlüğe girer.

– 1979 Haziran ayında Avrupa Parlamentosu için doğrudan seçim yapılır.

– 14 Haziran 1985'de AT Komisyonu, 1992 yılı sonuna kadar Tek Pazar'ın oluşturulacağını ve buna yönelik önlemleri dile getiren "Beyazkitabı" yayınlar.

– 3 Aralık 1985'de Lüksemburg'ta toplanan Avrupa Topluluğu Konseyi'nde AT sözleşmelerinin reformu konusunda anlaşma sağlanır.

– 28 Şubat 1986'da Avrupa Tek Senedi imzalanır. 1 Temmuz 1987'de yürürlüğe girer. Buna göre, AT üyesi devletler arasındaki ilişkilerin tümünü 1983 tarihli Stuttgart deklarasyonu gereğince bir Avrupa Birliği'ne dönüştürmek amacıyla Topluluk sözleşmelerinde bazı değişiklikler öngörülmektedir.

– 10 Aralık 1991'de Avrupa Topluluğu Konseyi (AT devlet ya da hükümet başkanları) Maastricht'te; AT'nin Ekonomik Topluluk'tan, tek para sistemini de içeren bir Siyasal Birlik'e dönüştürülmesini kararlaştırırlar.

20 Bkz. *Bulletien der Europaeischen Gemeinschaften*, 10/1972, S. 15; Axt, a.g.e., S. 17.

21 Bkz. Bericht der Kommission über die Europaeische Union in: *Bulletin...*, Beilage 5/1975.

22 *Bulletin der Europaeischen Gemeinschaften*, 5/1975, S. 31.

Maastricht Antlaşması, üye ülkelerin onaylamalarından sonra 1 Kasım 1993'te yürürlüğe girmiştir. Avrupa Birliği Antlaşması olarak da anılan bu antlaşmanın yürürlüğe girmesiyle birlikte, Avrupa Topluluğu'na Avrupa Birliği denilmeye başlanmıştır.

DEĞİŞEN DÜNYADA AVRUPA

Mevcut dünya koşullarında Avrupa'nın yeni görünümü, iki değişken (faktör) ışığında incelenebilir. Bunlardan ilki, tarihsel bir gelişim içerisinde Avrupa'nın kendi intern dinamizmi ve bütünleşme devinimidir ki buna yukarıda gerektiğince değinilmiştir. İkinci faktör, 1990'lara doğru Doğu Bloku ve onun önderi ile birlikte iki kutuplu dünya sisteminin çökmesi sonucunda ortaya çıkan yeni potansiyeldir.

Burada her iki değişkeni ayrı ayrı ele almaktansa, birbirlerini etkiledikleri varsayımından hareketle, bunların mümkün olduğunca birlikte çözümleme kapsamına alınmalarının daha uygun olacağı düşünülmektedir. Buna yönelik olarak; Avrupa'nın varlık sorunu bağlamında bu çalışmanın başında dile getirilen teorik düşünceler de canlı tutularak, şimdi yeni Avrupa realitesi incelenmeye çalışılacaktır.

Avrupa Birliği Antlaşması ile Ulaşılan Entegrasyon Düzeyi

Bugün 12 Avrupa ülkesiyle 345 milyon insanı içerisinde barındıran Avrupa Topluluğu 7 Şubat 1992'de imzalanan Maastricht Antlaşması'nın kabulünden sonra federatif bir yapılanma sürecine²³ girmeğe başlamıştır. Yeni düzenlemelerle Avrupa Birliği'nin merkeziyetçi bir bürokrasiye doğru değil, daha yaygın bir demokrasiye doğru gelişme gösterdiğini söylemek mümkün. Esasen bu konu, Avrupa Topluluğu'nun geleceğine yönelik olarak uzun süre tartışılmıştır. Avrupa'nın ancak etkin bir siyasal eylem yeteneği geliştirerek sorunlarının üstesinden gelebileceği belirtilmiş; bunun ise demokrasi ve federalizm temelinde gerçekleştirilebileceği vurgulanmıştır²⁴.

Ne var ki Avrupa Topluluğu'nda karar alma prosedürü, özellikle parlamentonun yetkilerinin azlığı öne sürülerek, hep eleştirilmiştir. AT Konseyi'nin 1987'de yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi ile parlamentonun yetkilerini arttırarak²⁵ eleştirilere yanıt vermeye çalışması da, "demokrasi noksanlığı"ni gidermeye yetmemiştir. Çünkü bu iyileştirmeden sonra da nihai karar Bakanlar Konseyi'nde kalmıştır.

İşte Avrupa Birliği Antlaşması Avrupa Parlamentosu'nun yetkilerini daha da ge-

23 Bkz. Der Vertrag von Maastricht über die Europaeische Union, Presse-und Informationsamt der Bundesregierung, Oktober 1992, S. 7.

24 Bkz. Peter Graf Kielmannsegg, Ohne Historisches Vorbild, in: *Scala*, a.g.e., S. 32.

25 Bkz. *Bulletin der Europaeischen Gemeinschaften*, Beilage 2/1986, Einheitliche Europaeische Akte, S. 8-10.

nişleterek, dile getirilen soruna çözüm bulmayı amaçlamıştır. Şimdi Avrupa Parlamentosu, birçok alanda ortak karar (Co-decision) sahibidir²⁶. Eğer Avrupa Parlamentosu, Bakanlar Konseyi ile ihtilafa düşer ve uzlaşma da sağlanamazsa, o vakit veto hakkını kullanabilecektir.

Öte yandan Avrupa Birliği Antlaşması'yla yetkilerin tek elde toplanmasının önüne geçilirken, merkezîyetçi olmayan bu politika ile bölgelere de büyük önem verilmiştir. Bölgesel ve yerel temsilcilerden oluşan bir Bölgeler Meclisi kurulması kararlaştırılmıştır. Bölgesel danışma meclisi olarak bu kurum, Ekonomik ve Sosyal Komite (ki çıkar gruplarını temsil eder) ile birlikte hizmet verecektir.

Bunlarla birlikte, Avrupa Birliği Antlaşması, Avrupa entegrasyonunu halkın doğrudan katılımı yoluyla güçlendirmeyi öngörmektedir. Bu amaçla, ulusal tabiyetin de üzerinde bir Avrupa Yurttaşlığı getirilmektedir (mad. 8-8). Avrupa Birliği Yurttaşlığı, AT üyesi ülke vatandaşlarına AT sınırları içerisinde seçme, seçilme ve temsil başta olmak üzere birçok haklar getirmektedir. Örneğin tüm Birlik yurttaşları Avrupa Parlamentosu'na dilek ve şikâyetlerini iletebileceklerdir.

Yukarıda dile getirilen örnekler, federatif ve demokratik karakterde bir Avrupa entegrasyonuna işaret etmektedir. Böyle bir gelişme, Doğu Avrupa'da gerçekleşen çözülme döneminde daha bir önem kazanır. Bir başka deyişle, Doğu Avrupa'da gerçekleşen çözülme ile, Batı Avrupa'da daha önceden başlatılan entegrasyon genişleme (ilerleme) şansı elde etmiştir. Bu da, Avrupa'nın bugün coğrafi anlamda yeniden tanımlanacağı anlamına gelir.

Avrupa Birliği Antlaşması ile ortaya konulan hedefler ve politikalar, bu açıdan da önemlidir. Şimdi bunlara, üstbaşlıklar halinde kısaca değinildikten sonra, makro düzeyde Avrupa'nın mevcut görünümü incelenecek ve geleceğe yönelik olasılıklar üzerinde durulacaktır.

Avrupa Birliği'nin Amaçları²⁷ :

– Dengeli ve sürekli bir ekonomik ve sosyal gelişmenin; özellikle iç sınırları bulunmayan bir alan yaratılması, ekonomik ve sosyal bütünlüğün güçlendirilmesi, tek para birimini hedefleyen bir ekonomik ve parasal birlik kurulması yoluyla teşvik edilmesi.

– Uzun vadede bir ortak savunma politikasının uygulanmasına zemin hazırlayacak ortak dış politika ve güvenlik politikası aracılığıyla uluslararası düzeyde bir Avrupa kimliğinin canlandırılması.

26 *Amt für amtliche Veröffentlichungen der Europaeischen Gemeinschaften, Die Europaeische Union, Luxemburg 1992, S. 26.*

27 Bkz. Maastricht Antlaşması (Avrupa Birliği Ant.) Mad. B.

– Bir Birlik Yurttaşlığı ihdas etmek suretiyle AT üyesi ülkelerin vatandaşlarının hak ve çıkarlarının daha iyi korunması.

– Adalet ve içişleri alanlarında sıkı işbirliğinin geliştirilmesi.

– Bu antlaşma ile yürürlüğe konulan politika ve işbirliği biçimlerinin, Topluluk organ ve mekânizmalarının etkinliğinin sağlanması amacıyla ne derecede revize edileceğinin araştırılması baki kalmak üzere, Topluluğun mevcut durumunun korunması ve daha da geliştirilmesi.

Yenilikler

– Birlik Yurttaşlığı yoluyla Avrupa Yurttaşlık Hakları ihdası.

– Avrupa Parlamentosu'nun yetkilerinin artırılması: Ortak karar yetkisi (Co-decision), Komisyon'un seçiminde muvafakat yetkisi, önemli bütün uluslararası sözleşmeleri onama yetkisi.

– Ortak dış politika ve güvenlik politikası.

– En geç 1999 yılına kadar gerçekleşecek bir Ortak Avrupa Parası.

– Avrupa Topluluğu için yeni politika alanları: Tüketicinin korunması; sağlık politikası; vize politikası; ulaşım, haberleşme ve enerji alanında Trans-Avrupa ağı kurulması; kalkınmada işbirliği; endüstri politikası; eğitim; kültür; çevrenin daha iyi korunması; daha çok araştırma ve geliştirme; daha iyi sosyal politika (İngiltere hariç); içişleri ve adalet alanında işbirliği²⁸.

Görüldüğü gibi Maastricht Antlaşması ile Avrupa Topluluğu'nun hem içeriye hem de dışarıya yönelik siyasal davranış yeteneği artmaktadır. Çeşitli çevrelerin Topluluk'tan beklentilerine verilecek yanıt için, bu, önemli bir gelişme sayılır. Özellikle AT'ye üyeliğe aday ülkelerin, diğer Avrupa ülkelerinin ve uluslararası toplumun beklentileri²⁹ burada vurgulanmalıdır. Tabi herşeyden önce Topluluk üyesi ülkelerin vatandaşları açısından önemlidir sözkonusu eylem yeteneği.

Doğu Avrupa ülkeleri için de cazip olan bir diğer yenilik, Avrupa Yurttaşlığı'nın getirilmesidir. İnsan hakları ve temel özgürlüklerin korunmasına ilişkin yeni hükümler geliştirerek, tüm AT üyesi ülkelerin vatandaşlarına Avrupa düzeyinde yurttaşlık hakları veren bir Birlik Yurttaşlığı, dönüşüm sürecindeki Avrupa'nın geleceğine yönelik olumlu bir adımdır.

Peki günümüzdeki Avrupa realitesine baktığımızda nasıl bir görüntü ile kar-

28 ?

29 Bkz. Der Vertrag von Maastricht..., Presse-und Informationsamt der Bundesregierung, Okt. 1992, S. 8.

şlaşmaktayız? AT dışında nasıl bir Avrupa gerçekliği gözlemliyoruz? Bunların aralarında ne tür bir ilişki vardır? Avrupalıların AT'ye ilişkin görüşleri nelerdir?

Avrupa'da, 2.369.000 km² üzerinde 12 ülkenin oluşturduğu 345 milyon nüfusa sahip AT dışında, çeşitli amaçlarla kurulmuş başka örgütler de vardır. Bu arada AT alanında bulunup da AT'ye ait olmayan bölgeler varken, Avrupa dışında olduğu halde AT'ye dahil olan yerler mevcuttur.

AT ülkelerinin parçası durumunda olup Avrupa dışında bulunan ve AT'ye dahil olan yerler şunlardır: Ceuta ve Mellila (Kuzey Afrika'da İspanya devletine ait toprak parçası); Kanarya Adaları (İspanya); Madeira, Azoren (Portekiz); Fransa'nın deniz aşırı idarî bölgeleri: Guadeloupe ve Martinique (Karayip); Fransız Guayanası (Güney Amerika) ve Reunion (Hint Okyanusu). AT alanında bulunan ama AT'ye dahil olmayan otonom, yarı otonom veya bağımlı ülke alanları ise şunlardır: Andorra, Channel Adaları, Faeröer, Man Adası, Monaco, San Marino, Vatikan Devleti, Gibraltar³⁰.

Öte yandan, sosyalist Doğu Bloku'na ait olmayan ama AT'ye de girmek istemeyen bazı Avrupa ülkeleri 1959'da bir Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) oluşturmuşlardır. Bugün İzlanda, Norveç, İsveç, Finlandiya, Avusturya, İsviçre ve Lihtenştayn ülkelerinden oluşan EFTA ile AT bir Avrupa Ekonomik Alanı (AEA) meydana getirmişlerdir. 19 ülkenin 380 milyon insanın yaşadığı bir alanda oluşturdukları serbest ticaret bölgesi, AT'deki Tek Pazar sınırlarını da genişletmektedir. EFTA ülkelerinin neredeyse tamamının AT'ye tam üye olmak istedikleri düşünülürse, söz konusu pazarla birlikte AT'nin geleceği daha iyi anlaşılır.

AT'ye tam üyelik için resmen başvuran ülkeler; Türkiye, Avusturya, İsveç, Finlandiya, İsviçre, Güney Kıbrıs Rum Cumhuriyeti ve Malta olarak bilinmektedir. EFTA ülkelerinden Finlandiya, Avusturya, İsveç ve İsviçre ile üyelik görüşmelerinin yakında gelecekte başlayacağı ifade edilmektedir. Diğer Avrupa ülkeleri (Doğu Avrupa ve Baltık devletleri) de AT'ye girme eğilimi göstermişlerdir.

Avrupa'da siyasal ve askeri amaçlarla oluşturulan NATO, Avrupa Konseyi, Batı Avrupa Birliği, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı gibi örgütlenmeler de Avrupa gerçekliğinin birer parçasıdır. Bunlardan, 1948'de kurulan Batı Avrupa Birliği (BAB), bilindiği gibi Maastricht Antlaşması'yla AT bünyesine alınmış ve kendisine ortak savunma politikasını geliştirip uygulama görevi yüklenmiştir. Hatta bu Soğuk Savaş sonrası dönemde BAB, NATO'nun fonksiyonunu bir anlamda tamamlayıcı bir işlev görecektir. Ama ona alternatif olmayacaktır.

Avrupa'da ortak değerler, insan hakları, hukuk devleti ve demokrasi ilkeleri temelinde³¹ 1949 yılında kurulan Avrupa Konseyi bugün 27 üye ülkeyle çalışmalarına devam etmektedir.

30 *Presse-und Informationsamt der Bundesregierung, Europa 2000, Köln 1992, S. 19.*

31 Aynı eser, S. 20.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) bir ittifak değil, uluslararası bir kurumdur. Yetmişli yılların başından beri varlık gösteren bu kurum, bugün ABD ve Kanada ile birlikte 50'nin üzerinde ülkenin Avrupa'da "barış düzeni" oluşturma girişimini yönlendirmektedir. Ne var ki başarılı olduğu görülememiştir. Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA) hükümleri ile çelişecek politikalar peşinde olan ve açıkladığı yeni askeri doktrini ile hâlâ bir tehdit unsuru olduğunu açığa vuran Rusya, tüm bunları AGİK sürecine rağmen yapıyorsa, bu AGİK'in önemli bir fonksiyonunun olmadığı anlamına gelmelidir³².

Avrupa Birliği'ne verilen desteğe gelince. 1991 sonbaharında 12 Topluluk ülkesinde yapılan kamuoyu araştırması sonucunda³³ Avrupalıların yüzde 69'unun Avrupa Topluluğu üyeliğini "iyi bir şey" olarak gördükleri anlaşılmıştır. Bu ülkelerdeki halkın yüzde 55'i, üçüncü ülkelere karşı bir ortak dış politika izlenmesini arzu etmektedir. Aynı şekilde, Avrupalıların yarıdan fazlası (yüzde 54) bir ortak para kullanımından yanadır.

Yukarıda dile getirilen çeşitli faktörler Avrupa Topluluğu'nun Avrupa Birliği'ne dönüşüp genişlemesine olanak verecek niteliktedirler.

Böyle bir Avrupa gerçekliği karşısında -bir bakıma içerisinde- Türkiye'nin durumu nedir? Aşağıda bu araştırılacaktır.

TÜRKİYE AVRUPA'NIN NERESİNDE?

Bilindiği gibi, Türkiye, gerek coğrafi konumu gerekse siyasal ve askeri tercihleri nedeniyle, kuruluşundan itibaren Avrupa ile sıkı ilişkiler geliştirmiştir. Batı Avrupa Birliği hariç yukarıda değinilen (Avrupa Konseyi, AGİK ve NATO gibi) Avrupa örgütlenmeleri içerisinde fiilen yer almıştır. Avrupa Topluluğu'na da daha kuruluşunun ilk yıllarında başvurarak ortak üye olmuştur.

Burada, Türkiye-AT ilişkilerini ayrıntılarıyla ele almak, bu çalışmanın amacı dahilinde değildir. Buna, gerektiği ölçüde değinilecektir. Burada, diğer çevresel olgular da dikkate alınarak Türkiye'nin mevcut durumu ve seçenekleri üzerinde durulacaktır.

Türkiye-AT İlişkileri

Türkiye, 31 Temmuz 1959'da Avrupa Topluluğu (AT) ile yakın ilişkiler ve işbirliği başlatmak amacıyla başvuruda bulunmuş, 12 Eylül 1963'de Ankara'da imzalanan Or-

32 Avrupa Birliği ve AGİK konusundaki düşüncelere -kısmen burada ortaya konulandan daha farklı- bir diğer boyuttan bakmak için karşılaştı. Eduard Schewardnadse, "Europa-Von der Spaltung zur Einheit," *Frankfurter Rundschau*, 27.1.1990, S. 18.

33 *Eurobarometer*, 36/1991.

taklık Antlaşması ile de Türkiye-AT ilişkilerinin temeli atılmıştır. Türkiye AT'ye başvurusunu Roma Antlaşması'nın 238. maddesine göre, tam üyeliğe açık ortaklık ve gümrük birliği oluşturmak amacıyla yapmıştır. Türkiye ile AT arasında imzalanan Ortaklık Antlaşması, yukarıdaki amacın gerçekleştirilmesi için üç dönemi öngörmektedir: Hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve son dönem³⁴.

Hazırlık dönemi en az 5 yıl olarak saptanırken, gümrük birliği için gereken ortamı hazırlayacak olan geçiş döneminin bir Katma protokol ile kararlaştırılması gerekiyordu. Hazırlık döneminde Türkiye yükümlülükler üstlenmeyecek, Topluluğun yapacağı yardımlarla ekonomisini iyileştirecekti. Geçiş döneminde ise karşılıklı yükümlülükler olacaktı. Son dönem zaten tam üyelik için gerekli tüm koşulların tamamlandığı dönemdir.

Geçiş döneminin başlaması, Türkiye-AT Ortaklığı'nın karar organı durumundaki Ortaklık Konseyi³⁵ kararıyla olurken; tam üyelik, Topluluğun müzakereleri başlatması ve bunun olumlu sonuçlanması ile gerçekleşebilecektir.

Geçiş döneminin içeriğini belirleyen Katma Protokol 20 Kasım 1970'de imzalanmış, 1 Ocak 1973'de yürürlüğe girmiştir³⁶. Geçiş döneminde AT, Türkiye'den ithal edilecek endüstri ürünlerine gümrük vergisi ve miktar kısıtlaması uygulamayacaktı. Türkiye ise Topluluk çıkışlı ürünlere uygulanan gümrük vergilerini aşamalı olarak 12 yıl (olağan süre) veya 22 yıl (olağandışı süre) sonunda tamamen kaldıracaktı. İşçilerin serbest dolaşımının da 1986 yılına kadar gerçekleşmesi öngörülmüştü³⁷.

Ne var ki Türkiye'de zaman zaman varlığını gösteren içpolitik gelişmeler bazen de bundan bağımsız dış faktörler nedeniyle, geçiş dönemindeki yükümlülükler (iki tarafça) gereğince riayet edilmemiştir. Ama buna rağmen, salt siyasal bir saikle 1987'de AT'ye tam üyelik için başvurulmuştur. Türkiye'nin bu başvurusuna uzunca bir süre sonra AT tarafından -"şimdilik" kaydıyla- olumsuz yanıt verilmiştir.

Bu noktada, AT'yi suçlamak yerine, konuya bütüncül bir açıdan bakmakta yarar var. Önce, Avrupa Topluluğu'nu ortaya çıkaran temel arayışlar ve politikalar gözönüne alınmalıdır. Bu çalışmanın başından itibaren izlenen çözümlerden de anlaşılacağı gibi, başarılı olacak bir Avrupa Birliği için ne tür özveri ve yükümlülükler gerektiği iyi kavranmalıdır. Bunların başında, ortak politikalar için egemenlik yetkisininin

34 Bkz. Ankara Antlaşması Mad. 2.

35 Bkz. Ankara Antlaşması Mad. 6.

36 Hazırlanan geçici bir antlaşma ile Türkiye-AT arasında ticari hükümlerin Katma Protokolün yürürlüğe girmesi beklenmeden, 1 Ocak 1971'den itibaren uygulanması sağlanmıştır.

37 Bu konuda Ankara Antlaşması'nın 12. maddesinde, Roma Antlaşması'nın 48, 49 ve 50. maddelerine gönderme yapılarak; "serbest dolaşımın en geç geçiş dönemi süresi içinde gerçekleştirileceği" belirtilmektedir.

devri konusu gelir. Buna yönelik ilk adımların atılması, Ankara Antlaşması ile kabul edilmiştir. Tam üyelik ancak, sözkonusu "dönem"ler aksatılmadan geçirildikten sonra mümkün olacaktır. Tabii bunun için de bazı yükümlülüklerin yerine getirilmiş olması gerekmektedir. Daha bunlar yapılmadan, yani bu aşamada ihmaller sözkonusu iken, yarın Türkiye'nin, yukarıda özellikleri anlatılan Avrupa Birliği içerisinde sorumluluklarını "Avrupalılık" bilinciyle yerine getirmesi ne kadar mümkün olacaktır?

Burada, ayırında olmamız gereken bir husus var. Avrupa Birliği içerisinde yer alma istemi, bu oluşuma katkıda bulunmayı da gerektirir. Bir başka deyişle, böyle bir oluşum için belirlenen, tarihsel deneyimle yoğrulan hedefler aynı ölçüde canlı tutulmak zorundadırlar. İşte Türkiye bunun da bilincinde olmak durumundadır. Çünkü Avrupa Birliği köklü ve kendi açısından çok haklı gerekçelere dayanmaktadır. Böyle bir entegrasyona tam üyelik talebiyle yaklaşan her ülke, yukarıdaki gerekçe ve hedefleri olduğu gibi kabul ederek, bu noktada kendinden bekleneni ifa etme sorumluluğunda olacaktır. Oysa Türkiye'de buna ilişkin olarak, siyasal otoritelerden de kaynaklanan bir kararsız ve gevşek tutum gözlenmektedir. Herşeyden önce, bu konuda her kesim için bir bilgi noksanlığı vardır. Tam üyelik başvurusu yapıldıktan altı, yedi yıl sonra; 1995'te gerçekleşmesi beklenen gümrük birliği³⁸ öncesindeki şu günlerde bile, AT'nin karar yetkilerinin Türkiye'de uygulanıp uygulanmayacağına hâlâ tartışılmakta olması, bunun bir örneğidir.

Yapılması gereken, bu konuda önce politikacı ve bürokratların, o arada halkın bilgilendirilmesidir. AT'ye ilk başvurunun yapıldığı 31 Temmuz 1959'dan bu yana, hükümetler buna yönelik ciddi hiçbir etkinlikte bulunmamışlardır. O nedenle de AT ve Avrupa Birliği kavramlarından, çeşitli kesimler farklı şeyler çıkarmışlardır. Kimi önyargılı bakmış, kimileri de salt politik açıdan yaklaşmış, AT ile ortaklığı (ve buraya üyeliği) Batılılaşma sürecinin en son aşaması olarak değerlendirmişlerdir.

Bilindiği gibi AT'ye ilk başvuru, Yunanistan'ın başvurusundan yaklaşık bir hafta sonrasına rastlar. Burada gerçi haklı olarak, Avrupa'da dengenin Yunanistan lehine, Türkiye'nin çıkarlarına ters düşecek tarzda değişeceğinden endişe duyulması etkili olmuştur. Ama bu, Avrupa Birliği'nin hedefleri itibarıyla, Türkiye'nin hemen buraya alınması için yeterli gerekçe sayılamaz. İşte ondan sonraki gelişmeler, bu farklılığın da etkisiyle şekillenmiştir.

Görülüyor ki, Türkiye'nin Avrupa'ya yaklaşması ekonomik değil siyasal amaçlarla olmaktadır. Bunun, geriye dönük olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden beri süregelen batılılaşma hareketi ile bağlantısı olduğu kadar; ikinci

38 Ortaklık Antlaşması ve Katma Protokolle başlatılan sürecin bir ara-sonucu olarak gerçekleşecek Gümrük Birliği ile ilgili şu günlerde hazırlıklar yapılırken, çeşitli tartışmalar da olmaktadır. Bunun nedeni, Türkiye'nin -AT'ye tam üye olmadığından dolayı- karar alma sürecine katılmaksızın, Gümrük Birliği çerçevesinde AT'de belirlenen ortak politikaları uygulamak zorunda kalacağıdır. Doğal olarak bu, Türkiye'nin üçüncü ülkelerle ticari ilişkilerini de etkileyecektir.

Dünya Savaşı'nın sonuna doğru belirginleşen Sovyet Rusya tehlikesi karşısında Batı ile işbirliği arayışı ile de ilişkisi vardır. Esasen Avrupa da bu durumun farkındadır. Hatta Türkiye, Avrupa için yakın ve uzak Doğu ile bağlantı alanı, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu güvenliği için önemli bir (müttefik) devlet konumundadır. Türkiye böyle algılandığı için, bu ülkenin Avrupa Birliği'ne yönelik temel amaçlarla tam uyuşmayan ortaklık gerekçeleri, AT tarafından tolere edilmektedir. Yani bir bakıma Avrupa Topluluğu'nun Türkiye'ye bakışı da ağırlıklı olarak siyasal-stratejik öğeler içermektedir. Bu da her iki taraf arasında (Ortaklık politikalarının uygulanmasında, tam üyelik konusunda) zaman zaman müzakere konularının gündeme geleceğine işaret eder; insan hakları, Kıbrıs sorunu, Güneydoğu sorunu... gibi³⁹.

Son Gelişmeler ve Türkiye

Avrupa'da AT içinde ve çevresinde son yıllarda gözlemlenen yeni gelişmeler, Türkiye'nin yukarıda dile getirilen konumu ve ilişkileri itibarıyla bu ülke için de önem taşımaktadırlar.

Uluslararası ilişkiler açısından, Avrupa Birliği içerisinde ortak dış politika ve güvenlik politikası izlenmesinin kararlaştırılmış olması; Doğu Avrupa ve Baltık devletlerinin yeni -"bağımsız ve egemen"- durumları; Yugoslavya'nın parçalanarak Bosna-Hersek'te ayrımcı bir uygulamanın yapılması; Yeni Rusya'nın tehdit de içeren varlığı; NATO'nun yeniden yapılanmasına yönelik çabalar Avrupa'daki yenilikler olarak sayılabilirler. Bu arada tabii Türkiye, kuzeydoğusundaki yeni Türk devletlerini ve Ermenistan'ı, güneyindeki Kuzey Irak hadisesini de, Batıdaki değişikliklere yönelik tavrını optimal düzeyde belirlemek amacıyla dikkate almak zorundadır.

Getirilen Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası, AT'nin şimdiye kadar gayri resmî vurguladığı güvenlik konusunun, Türkiye açısından bakıldığında, somut politikaya dönüştürülmesine olanak vermektedir. Heinz Kramer'in belirttiği gibi⁴⁰, AT'nin Türkiye ile müzakerelerinde geçmişte güvenlik politikasına ilişkin unsurlar resmî bir rol oynamamıştır. Ancak, Türkiye-AT ilişkilerinde bunun gerçekte çok önemli olduğu -yapılan görüşmelerin neredeyse tümünde ve ayrıca çeşitli vesilelerle- kendini göstermiştir. İşte şimdi Türkiye-AT ilişkilerine yeni resmî bir boyut daha eklenmiştir. Avrupa Birliği'nin üçüncü ülkelerle ilişkilerini belirleyecek Ortak Dış Politika ve Avrupa

39 Bu sorunların bir kısmının AT açısından objektif açıklaması vardır. Örneğin Kıbrıs ve Ege sorunu ile gerginleşen Türk-Yunan ilişkileri tam üyelik durumunda AT çalışmalarını olumsuz etkileyebilir, hatta bazı alanlarda kilitleyebilir. Bu konu Türkiye'yi ve Yunanistan'ı ilgilendirdiği kadar, bu anlamda Avrupa Birliği'ni de etkilemektedir. O nedenle Türkiye'nin AT'ye tam üyeliğine yönelik müzakerelerde, Yunanistan'la sorunların çözümlenmesinin şart olduğu vurgulanırsa, Yunanistan'la sorunların çözümlenmesinin şart olduğu vurgulanırsa, bu sürpriz sayılmaz.

40 Heinz Kramer, "Türkiye-AET İlişkilerinde Siyasal Çıkar ve Faktörler", Çev. İKV: Türkiye-AET ortaklığının 20 yılı, İKV, No 12, 1985, S. 56.

Birliği ülkelerinin savunma politikalarını geliştirip uygulayacak BAB destekli Ortak Güvenlik Politikası bu boyutu oluşturmaktadır. Şu anda Türkiye BAB'a ortak üyedir. Ancak, ortak üyelik, BAB'ın alacağı kararlarda söz hakkı sağlamıyor Türkiye'ye. Sadece gözlemci olarak bulunuyor. Bunun da pek etkisi yoktur. O nedenle Türkiye için bu bağlamda NATO, önemini hâlâ korumaktadır. 10 Ocak 1994'te Brüksel'de başlayan NATO doruğunda -ki Rusya'daki yayılmacı eğilime de dikkat çekilmiştir- bu bir kez daha anlaşılmiştir.

Ama diğer yandan NATO da bir belirsizlik krizi geçirmektedir. Acaba bu bir dönüşümle mi sonuçlanacaktır? Eldeki verilere bakılırsa, gerek buna yönelik gerekse başka değişimler yönünde gelişmelere olanak verecek potansiyel mevcuttur. Üyelerinin çoğunu, Avrupa Birliği'nin savunma örgütü olarak geliştirilen BAB üyesi ülkelerin oluşturduğu NATO, bugün bir değişim sürecindedir⁴¹. Sözkonusu değişimi işlevsel düzeyde yönlendirecek bazı öneriler ve tartışmalar, Doğu Bloku'nun yıkılmasından hemen sonra başlatılmıştır. Bunlar üzerinde durmaya, şu anda, pek gerek yoktur. Şimdi görünen odur ki, NATO'nun AT içindeki üyeleri artık "Avrupa'da eşitler arasında bir ortaklık"⁴² istemektedirler. Soğuk Savaş'ın başlangıç döneminde Amerika Birleşik Devletleri'nin etkin katılımı ve ağırlığı altında doğup gelişen NATO'nun şimdi ABD ve Avrupa'nın eşit düzeyde temsil edildiği bir ittifak sistemine dönüştürülmesi, özellikle Avrupa Birliği tarafından amaçlanmaktadır. BAB, bu amacın simgesel bir takipçisi olarak da düşünülebilir.

Gerçi NATO, Avrupa ve Kuzey Amerika arasında 'en güçlü bağ' olarak görülüyor. Avrupa için Amerika'nın stratejik desteğine gereksinim duyulduğu ifade ediliyor. Ama bununla birlikte, 'daha fazla sorumluluk isteyen bir Avrupa' ile karşılaşılıyor. Tabii bu çerçevede Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin durumu da yukarıdaki değerlendirmeler için bir veri olarak düşünölmelidir. Çünkü Avrupa bütünleşmesinin derinleşerek ve aynı anda genişleyerek olması AT taraftarlarınca istenmektedir. Avrupa Birliği için Maastricht'te belirlenen "rotaya bir alternatif" olmadığı vurgulanırken; Avrupa'nın sınırlarının Oder ve Neisse nehirleriyle sona ermediği, bütünleşmenin doğuyu da içermesi gerektiđi⁴³ ifade edilmektedir. İşte Avrupa, NATO'daki yeni sorumluluğunu dile getirirken, işin bu boyutuna da dikkat çekmektedir. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde, hatta Baltık devletlerinde ekonomik-siyasal ve güvenlik sorunları itibarıyla, Avrupa Birliği içerisinde yer alma eğilimi, bildiği gibi, mevcuttur.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye, NATO açısından hâlâ 'vazgeçilmez bir

41 Bkz. Volker Rñhe "Adapting the Alliance in the face of great challenges" *NATO review*, 6/1993, S.3.

42 Bu konuda, Almanya Savunma Bakanı Volker Rñhe'nin görüşleri için bkz. *NATO dergisi*, Sayı 2, 1993, S. 14.

43 Bkz. *NATO dergisi*, Sayı 2, 1993 14.

müttefik' konumundadır. NATO'da Avrupa'nın veya Amerika'nın daha fazla etkili olması, Türkiye için pek etkili olmamak zorundadır. AT'ye tam üyeliğin sözkonusu olmadığı şu dönemde, Türkiye, Batı'nın bölgesindeki çıkar algılamasını iyi değerlendirerek siyasal, askeri ve ticari kazançlar elde edebilir.

Batılı gözlemcilerin de bu yargıyı güçlendirici nitelikte çalışma ve yorumlarına rastlanılmaktadır⁴⁴. Soğuk Savaş sonrası yeni dünya düzeninde -"bir bölgesel güç" olarak- Türkiye'nin Batılı ülkelerin güvenlik çıkarları için önemli bir işleve sahip olduğu görülmüştür. 1992 baharında Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu'daki bazı uygulamaları nedeniyle Almanya'nın AT ve NATO nezdinde bu ülkeye karşı oluşturmaya çalıştığı negatif tavır için destek bulamayışı, bunun bir kanıtıdır. Nitekim Almanya'nın da bu realitenin bilincinde olduğu, daha sonra belli olmuştur.

44 Bkz. Heinz Kramer, "Die Türkei zwischen Europa, Asien und dem Nahen Osten-eine aufstrebende Regionalmacht?" in: *Südosteuropa Mitteilungen* 1992/Nr. 2, München, S. 129.